
DAVUD EL-KAYSERÎ'YE GÖRE GERÇEK SEVGİ

Doç. Dr. Osman Nuri Küçük *

Özet: Muhabbet, tasavvufî düşüncedeki başlıca konulardan biridir. Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinden itibaren bazı sûflerin görüşlerinin temelini teşkil eden muhabbet ve aşk konusu, zamanla tasavvufun ana temalarından biri haline gelmiştir. Makalemizde, Osmanlı Cihan Devleti'nin kurucu müderrisi ve Ekberî geleneğin önemli bir Fusûs şârihi Davud el-Kayseri'nin Muhabbet-i Hakikiyye Risâlesinden hareketle muhabbet konusundaki görüşleri ele alınmıştır. Davud el-Kayseri, konuyu vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda ele alır. Ekberî gelenek çizgisinde var oluşu, zatî muhabbete istinat ettirir. Vahdet-i vücûd anlayışında varlık mertebeleri, Allah'ın zatına bağlı sıfat ve isimlerin zuhuru şeklinde görüldüğü gibi muhabbeti de bu tasnife uygun bir taksimle izah eder. Her bir mertebedeki muhabbetin idrâki ise Davud el-Kayseri'ye göre kişinin ruhu, kalbi ve nefsi itibariyle o mertebenin gereği olan letâfete ulaşmasına ve hicâplardan arınmış olmasına bağlı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davud el-Kayseri, Sevgi, Tasavvuf, İnsan, Tanrı

Abstract: Love is one of the prominent issues in Islamic mysticism. The theme of love which has been the main concerns of the Sufis since the beginning of the history of Islamic mysticism has turned out to be the significant part of it. In this study, Davud el-Kayseri, one of the important wises in Ottoman Empire, was studied with regard to his views of love based on the treatise of Muhabbet-i Hakikiyye. Davud el-Kayseri studies the theme in terms of the unity of existence. According to the Ekberî's philosophy, the existence of Allah and his love are

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

united. In the unity of existence philosophy, the levels of existence are the outcome of Allah's names and attributes. To Davud el-Kayseri, the comprehension of love in each level depends on the transparency of the spirit, love, intuition the knowledge of the self that one possess.

Key Words: Davud el-Kayseri, Love, Islamic Mysticism, Man, God.

Muhabbet, tasavvufî düşüncede ele alınan başlıca konulardan biridir. İlk ortaya çıktığı dönemden itibaren tasavvufu, muhabbet ile bağlantılı olarak; “kovsa bile sevgilinin kapısında sabırla beklemek” şeklinde tarif eden sûfî büyüklerine rastlanır.¹ İnsan ile Allah arasındaki ilişki, ulema tarafından genellikle Hâlık-mahlûk, Ma'bûd-âbid çerçevesinde görülmüş ve değerlendirilmiştir. Sûfî gelenekte ise bu değerlendirme, Allah ile insan arasındaki ilişkinin temeli değil sadece bir ciheti olarak görülmüş ve muhabbet, merkeze yerleştirilmiştir. Böylece Allah-insan ilişkisi; seven- sevilen (Mahbub-ı Hakiki- Muhib), âşık-ma'şûk olarak değerlendirilmiştir.

Tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Rabi'atu'l-Adeviyye (ö. 185/801) ve Zünnun-ı Mısırî (ö. 245/859) gibi sûfîlerin görüşlerinin temelini teşkil eden muhabbet ve aşk konusu daha sonraki süreçte tasavvufun ana mecralarından biri haline gelmiştir. Eserlerinde özellikle tasavvufun ameli tarafına vurgu yapan sûfî yazarlar dahi bu konuya ilgisiz kalmamışlardır. Söz gelimi Ebû Talip el-Mekki (ö. 386/996), dinin lafzi ve zâhiri yönüne verdiği önemle dikkat çeken Hanbeli mezhebine mensup bir sûfidir. Yazdığı *Kû'tu'l-Kulûb* adlı eser, ameli tasavvuf konusunda bir klasik haline gelmiştir. Eserinin ismi, sûfnin yaptığı ibadet ve amellerin, zikir ve virdlerin, nafil ibadet ve oruçların gayesinin, seven ile sevilen arasında bir muamele olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Eserin tam ismi şöyledir. “*Kûtu'l-Kulûb fî muameleti'l-Mahbûb ve vasfî tarîki'l-mürîd ila makami'l-mahmûd*” (Sevgili ile muamelede ve müridin övülen makama ulaşma yolunda kalplerin azığı”. Dinin şer'i ve amel boyutuna verdiği önem bariz olan, şatahat türü ifadeler üzerinde durmayan bir eserde dahi Allah ile insan ilişkisi, seven ile sevilen arasındaki bir ilişki olarak görülmektedir.

İlahi muhabbet konusu, bazı dönemler zâhir ulema ile sûfîler arasındaki çekişmenin de gerekçesi olmuştur. Allah ile kul arasında aşk olamayacağını ileri süren zâhir ulemâ tarafından sûfîler, zındıklık ithamı ile yargılanmışlardır.

¹ Tarif ilk dönem sûfîlerinden Ebû Ali er-Rûzbârî'ye (ö. 322/933) aittir. Afifî, *İslâm'da Manevi Devrim Tasavvuf*, İstanbul: 1996, Risâle yay, s. 59.

Gulamu'l-halil mihnesi denilen süreçte sūfilere yöneltilen ithamlardan biri de budur. Bu ithamla yargılananlar arasında ilk defa Allah ile kul arasında aşktan bahseden Ebü'l- Hüseyin en-Nûrî² ve Cüneyd-i Bağdadî gibi önemli mutasavvıflar bulunmaktadır.

Muhabbet bahsi tarihi süreçte tasavvufun ana temalarından biri haline gelmiştir. Tasavvuf literatüründe konu ile ilgili müstakil eserler yazılmıştır. İbnü'l-Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*'de konuyu müstakil bir başlık altında işlemiştir.³ Bir *Fusûs* şarihi olarak Davud el-Kayseri konuyu müstakil bir risâle ile değerlendirmiştir. Bu *Risâleyi*, İbn Farîd'ın *Kaside-i Hamriyyesi* üzerine yazdığı şerhten sonra kaleme almıştır. Gerekçesi ise bu şerhteki bilgilerin anlaşılmasının hakiki muhabbetin bilinmesine bağlı oluşudur.

Makalemizde *Muhabbet-i hakikiyye risâlesi*'nden hareketle Davud el-Kayseri'nin muhabbet konusundaki fikirlerini ele alacağız. Davud el-Kayseri'nin konu hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması, Osmanlı medresesinin kurucu zihniyetinin konu hakkındaki görüşlerinin bilinmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Öncelikle Davud el-Kayseri'nin *Risâle*'de yaptığı izahlar üzerine şu genel değerlendirme ile başlamak istiyoruz. Davud el-Kayseri konuları izah ederken müderris olma vasfı gereği konuları gayet didaktik bir şekilde açık ifadelerle ve akılda kalıcı tasniflerle ele almaktadır. Bu üslup ve izah tarzı ile irfânî geleneğin anlaşılması zor konularını daha anlaşılır hale getirmektedir. Tasavvufî/irfânî geleneğin anlaşılması en zor metinlerinden biri olan ve üzerine çok sayıda şerh yazılan *Fusûsu'l-Hikem*'i de Davud el-Kayseri benzer bir üslupla şerh etmiştir. Bu yüzden Davud el-Kayseri'nin şerhi *Fusûs* şerhleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Daha önce yaptığımız bir çalışmada Davud el-Kayseri'nin *Fusûs* şerhi ile Molla Abdurrahman Câmî'nin şerhini mukayeseli okuma imkânı bulmuştuk.

² Kara, Mustafa, *DİA*, “Ebü'l-Hüseyin en-Nuri”, X, 329.

³ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Ali, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye I-IV*, Beyrut: Dar u İhyai't-Turasi'l-Arabîyye, 1997, II, 315 vd. (168. Bab).

Cami'nin şerhi, tasavvuf yolunun aşına ve sâliklerine daha çok şey söylemektedir. Davud el-Kayseri'nin şerhi ise konuları izahta daha genele hitap etmektedir. Bu yönüyle şerh, zâhir ulema ile irfânî derinliği buluşturan bir şerh hüviyetindedir.

Davud el-Kayseri'nin müderris kimliği konuları anlatırken ki üslubuna olumlu etki etmiştir diyebiliriz. Bu açıdan üslubu Gazzâlî'nin sistematiğini hatırlatır. Konunun başlangıcında meselenin hangi yönleri ile ele alınması gereği ortaya konulur. Bu açıdan eserlerindeki üslubu, kimi sûfilerin ilhâm ve zuhurâtın durumuna göre keşf ve müşâhede metodundan ziyade keşf ve müşâhede bilgisini muhataba aktarmayı hedefleyen didaktik bir dil ve metodu önceler.

Davud el-Kayseri'nin eser telifindeki mezkur özelliğini muhabbet-i hakikiyye risâlesinde de görüyoruz. Konu, anlaşılabilir bir tasnif ve anlatım ile izah edilmiştir. Davud el-Kayseri'nin bu konudaki izahları ayrıca Ekberî geleneğin ve İbnü'l-Arabî'nin konu ile ilgili görüşlerinin anlaşılmasına da katkı sunmaktadır.

Davud el-Kayseri'nin *Risâle*'nin girişindeki ifadeleri, ehl-i zevk olarak nitelediği âriflerin işaret ettiği hakiki muhabbete erişmeyi, diğer tasavvufi mevzularda olduğu gibi salt akıl ile erişilebilecek bir konu olarak görmediğini göstermektedir. Davud el-Kayseri'ye göre hakiki muhabbeti tecrübe etme seçilmiş kulların özelliğidir. Bu kulların niteliklerini ise şöyle sıralar: Ruhları cemâl ve celâl tecellisi ile diri, akılları nurlanmış, göğüsleri (sadruları) temizlenmiş kişilerdir. Zikredilen diğer bir özellik ise ilahi muhabbetten bahsedilen hemen her yerde görmeye alışkın olduğumuz, "ilahi şarâb" mevzuudur. Davud el-Kayseri, bu kulların göğüslerinin (sadrularının) *Selsebil* şarabından dolu olduğunu belirtir.⁴

Sadr kavramı üzerinde biraz durmak istiyoruz. Sûfî düşüncede kalp, ilk dönemlerden itibaren bir takım katmanlara ve makamlara sahip bir çatı kavram olarak kullanılmıştır. Söz gelimi Hakim Tirmizi (ö. 320/932) kalp, sadr, fuad ve lübb arasındaki farkı açıklamak üzere bir risâle yazmıştır.⁵ Buna göre sadr, kalbin

⁴ Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, Kayseri: 1997, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., s. 137.

⁵ Çift, Salih, *Hakim Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul: 2008, İnsan Yay, s.183-204.

batınını teşkil eder ve şeytanî vesvesenin mahallidir.⁶ İnşirah eden insanın sadrıdır. Davud el-Kayseri hakiki muhabbete sahip kişilerin sadrlarının inşirah etmiş olduğunu ve Zencebil mizacı ile dolu olduğunu söyler.

Davud el-Kayseri'ye göre bu kulların diğer özellikleri şunlardır:

- Hakk'ın cemalinin nurlarından sarhoş (sekrân) olmaları
- Hüsn ve cemâlinden hayret içinde (hayrân) olmaları
- Coşkunculuk (heymân)

Davud el-Kayseri'nin hakiki muhabbete sahip olanların özelliği olarak zikrettiği bu özellikler, İbnü'l-Arabî'nin Futûhat-ı Mekkiyye'nin muhabbet başlıklı babında⁷ âşıkların özelliği olarak zikrettiği hususlardan bazısıdır.

Davud el-Kayseri'ye göre hakiki muhabbet sahipleri, henüz bu ilahi şarabı içememiş susuz tâliplerin kalplerine de bu şaraptan döker ve onları nasiplendirirler. Davud el-Kayseri'nin bahsettiği bu hususa İnsan sûresindeki şu âyetin işaret ettiğini söyleyebiliriz. “İyiler (ebrâr) karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler. Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler. (İstedikleri yere de) fişkirtarak akıtırlar.”⁸ Tasavvuf edebiyatında mürşid-i kâmil için kullanılan sâki, pir-i meygede gibi terimler buna işaret için kullanılmaktadır.⁹

Davud el-Kayseri'ye göre hakiki muhabbete erişen âriflerin diğer bir özelliği; tecrübe ettikleri hal ile ilgili duygularını, şiir veya düz yazı yoluyla ifade etmeleridir. Bunu da ya sekr halinde yahut sahv halinde yaparlar.

Davud el-Kayseri öncelikle hakiki muhabbetin mahiyet ve hakikatinin ne olduğu üzerinde durur. Ekberî geleneğe mensup bir *Fusûs* şârihi ve düşünür olarak Davud el-Kayseri konuyu vahdet-i vücûd anlayışı doğrultusunda ele alır. Vahdet-i vücûd

⁶ Ayette şeytanın insanların sadırlarına vesvese verdiği belirtilir. Nâs 114/5.

⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü 'l-Mekkiyye* II, 315 vd.

⁸ İnsan 76/5-6.

⁹ Bkz. Üstüner, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara: 2007, Birleşik Yay, : s. 246-261.

anlayışında, bilindiği üzere, “varlık (el-Vücûd)” “Bir” olan “Zat”ın isim ve sıfatları ile âlemi zuhura getirmesidir. Böylece “Varlık” “Bir” olanın kesret suretinde, diğer bir ifadeyle mertebeler halinde zuhur ve taayyün edışıdır. Dolayısıyla “Varlık”ta evvel olan, âhir olan, zâhir olan ve bâtın olan yine Hak’tır, Allah’tır.¹⁰

Davud el-Kayseri’ye göre zati muhabbet, Hakk’ın kendi zatını, zati kuvvelerini, yine zatı ile bilmesinden ve idrâkinden meydana gelir. Dolayısıyla zati muhabbet, Allah’ın ilmine bağlıdır. Varlık mertebeleri açısından düşünöldüğünde zati muhabbet, Ahadiyyet mertebesindedir. Ahadiyyet mertebesinde ise herhangi bir taayyün ve çokluktan (kesret) söz edilemez. Peki Allah için zatî muhabbetten söz edilebilir mi? Diğer bir ifadeyle Allah’ın zatına muhabbet isnat edebilir miyiz? Bu soru, tarihi süreç içinde sûfilerle zâhir ulema arasında kimi dönemlerde alevlenen bir tartışmayı da içermektedir. Allah ile kulu arasında aşk ve muhabbetten söz edilemez diyenlere Davud el-Kayseri şu ayete atıfta bulunarak cevap verir. “Allah bir topluluk getirecektir ki Allah onları sever onlar da Allah’ı severler.”¹¹

Davud el-Kayseri’ye göre ayette Cenâb-ı Hak kendi zatı için muhabbeti ispat etmektedir. Dolayısıyla zati muhabbetin mevcut olduğu bu ayetten anlaşılmaktadır. Ancak akıl, Ahadiyyet Mertebesinin ve bu mertebede olan muhabbet-i zatiyyenin hakikatini, düşünce ve tefekkür ile ihata edemez. Aynı şekilde ne kalp gözü (basiret) ne göz (basâr) bu mertebedeki zati muhabbeti idrâk edemez.¹²

İdrâk edilemeyecek Zati muhabbetin ispatından sonra Davud el-Kayseri, muhabbet konusunu, var oluş ile ilişkisi bakımından ele alır. Şöyle ki muhabbet-i zatiyye, Hakk’ın sıfat muhabbetinin (muhabbet-i sıfatiyye) aslıdır. Muhabbet-i sıfatiyye ise tüm mevcudatın zuhurunun sebebi, ruhani ve cismani her türlü ülfet ve ilginin

¹⁰ Hadid 57/3

¹¹ Maide 5/54.

¹² Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 139.

bağlayıcısı ve aslıdır. Dolayısıyla varlıktaki her şey aslında ilahi muhabbete istinat etmektedir.

Yukarıdaki ayet yanında Davud el-Kayseri'nin konu ile ilgili ikinci referans noktası, “kenz-i mahfî” olarak bilinen kudsî hadistir.¹³ Bilindiği gibi tasavvufî gelenekte “kenz-i mahfî” konu ile ilgili temel atıflardan biridir: “Gizli bir hazine (kenz-i mahfî) idim bilinmeye muhabbet ettim - أحببت أن أعرف -. Böylece mahlukatı yarattım ve onlara nimetlerimle yöneldim ki beni tanısinlar.”

Kenz-i mahfî kuds-i hadisinde ifade edilen referans düşünce, aslında “Var oluş neden vardır? Allah'ın âlemi yaratmasının gaye ve sebebi nedir?” sorularına tasavvufî irfân geleneğinin cevabını ihtiva etmektedir. Bu açıdan önemlidir. Allah'ın dışında bir sebep onu var oluşu meydana getirmeye zorlayamaz. Böyle olması durumunda o varlığın uluhiyetinden söz edilemez. O halde Allah'ın zati dışında görülemeyecek zati var oluş gerekçesi nedir? Sûfiler, kendi manevî tecrübe ve marifetlerine de istinat ederek var oluşa ilişkin bu “temel soru”nun cevabının bu hadisle ifade edildiğine kanidirler. Davud el-Kayseri, tasavvufî gelenek doğrultusunda var oluşu böylece zati muhabbete istinat ettirir.

Ahadiyyet mertebesindeki zati muhabbet her türlü idrâk ve erişimin ötesinde olduğundan bu mertebenin sadece mevcut olduğunun bilinmesi dışında hakikati bilinemez. Mahiyeti bilinemeyen bu gizli hazinenin etkisi zati muhabbete istinat eden ve Davud el-Kayseri'ye göre tüm mevcudatın zuhurunun sebebi olarak kabul edilen muhabbet-i sıfatiyyede görülür. Ahadiyyet Mertebesinde kesret yoktur. Herhangi bir isim ve sıfattan söz edilemez. Vahidiyyet Mertebesi denilen mertebede ise Allah'ın isim ve sıfatları ortaya çıkar. Her sıfat, Allah'ın zatına bakan yönü itibarıyla bir varlığın özelliği iken diğer isim ve sıfatlardan ayrılır. Bu ayrılık o isim ve sıfatlar ile nitelenenler (mevsuflar) arasında da ayrımı ortaya çıkarır.

¹³ Ögke, Ahmet, “Tasavvufta Kenz-i Mahfî Düşüncesi...” Tasavvuf, sayı: 12, Ankara 2004, s. 9-24.

Davud el-Kayseri'ye göre isim ve sıfatlar, Vahidiyyet Mertebesinde birbirinden ayrıldığı gibi muhabbet ve muhabbetin mevsufu da bu mertebede yekdiğerinden ayrılır. İbnü'l-Arabî ıstılahında “a'yân-ı sâbite”¹⁴ denilen hakikatler, ilahi ilim mertebesinde birbirinden ayrılarak zuhur eder. Bu ilahi hakikatlerin mazharları da Davud el-Kayseri'ye göre *vücud-i aynîleri* bakımından kesret halinde tahakkuk eder.¹⁵ Böylece suretlerde ortaya çıkan ilahi hüviyet, kevnî varlıkların *a'yân-ı sâbitesine* her bir *aymın* istidadına uygun şekilde bir zuhurla tenezzül eder. Bu tenezzül de zatî olan feyz-i akdesten olan ilk sevginin gereğince olur.¹⁶

Zatî muhabbetin hakikatine erişme ve onu idrâk etme mümkün değilken Vahidiyyet Mertebesindeki ve kevnî mertebelerdeki muhabbetin hakikati temeyyüz ederek zuhur etmiştir. Bu yüzden idrâk edilip hissedilebilir. Ancak Davud el-Kayseri'ye göre bu mertebedeki muhabbetin hakikati ve manası, vicdanî bir durum (emr) olduğundan ancak bu mertebeyi tecrübe (zevk) eden vecd ehline tecelli eder ve açılır. Bu tecelli ise Mutlak Güzel (Cemîl) olan Cenâb-ı Hakk'a cezbe esnasında her bir insanın ruhunun, nefsinin ve kalbinin saflığı ve mertebesi nispetince olur. Diğer bir ifadeyle o kişinin ruhu, nefsi ve kalbi safiyetine bağlı olarak Hakk'a teveccühü esnasında Hakk'ın cemalinden ruhani, cismani ve vicdani bir nasip elde eder. Davud el-Kayseri ayette geçen¹⁷ Allah'ın muhabbetine nail olan topluluk ifadesini şöyle açıklar. Ayette sözü edilen insanlar, nefis ve kalplerini mütevazı hale getiren böylece kendilerini gaybların gaybına erişmekten alıkoyan her türlü

¹⁴ İbnü'l-Arabî düşüncesinde ayn ve ayniyet kavramları ve a'yân-ı sâbite için bkz. Tahralı, Mustafa, “Ayn ve Ayniyet”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi IV*, İstanbul: İFAV Yay., 2002, s. 9-26; Aynı yazar, “Vahdet-i vücûd ve gölge varlık”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*, İstanbul: İFAV Yay., 2000, s. 25-29.

¹⁵ Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 139.

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Maide 5/54.

alakadan kurtaran ihlaslı kullardır.¹⁸ Diğer insanlar ise bu mertebenin nikap ve hicabı ile perdelenirler.¹⁹

Bu mertebedeki muhabbetin hissedilmesini vicdani bir durum olarak niteleyen Davud el-Kayseri diğer vicdani durumlarda olduğu gibi kendi içinde bunu zevk ve tecrübe etmeyen birine bu hali hissettirmenin mümkün olmadığını belirtir. Davud el-Kayseri bu durumu, tecrübe etmeyen birine anlatmanın zorluğunu dinlenen musiki nağmelerinin güzelliğini bir sağıra anlatmaya yahut iktidarı olmayan birine seksin lezzetini tarif etmeye benzetir.²⁰ Böyle bir şey imkansız olduğu gibi ruhu, nefsi ve kalbi itibariyle gerekli vicdani düzeye gelmemiş birinin Vahidiyyet mertebesindeki muhabbetin hakikat ve manasına erişmesi Davud el-Kayseri'ye göre mümkün değildir. Bu bağlamda şu şiiri anar:

“Sevgiyi ancak onun için sıkıntı çeken anlar.

Aşkı da zihnen onunla meşgul olan bilir.”²¹

Bilindiği gibi muhabbetin fazla ve aşırı olması durumuna aşk denilmektedir. Aşk'ın sarmaşık anlamına gelen ışk kökünden gelmesi ve muhabbetin de sevenin bütün benliğini kaplaması durumuna aşk denilmektedir. Ayette kullanıldığı için²² Allah hakkında muhabbetin kullanılabileceği konusunda görüş birliği vardır. Ancak aşkın Allah hakkında kullanılıp kullanılmayacağı hakkında ihtilaf vardır. İbnü'l-Arabî gibi düşünenler, Allah'ın ihata edilemezlik özelliğinden dolayı Allah için aşk ifadesinin kullanılmayacağı görüşündedir. Ahmed Gazzâli, Mevlâna gibi sûfler ise kelimenin sarmaşık anlamından ziyade derinden sevmek anlamını esas alarak aşkı, muhabbet anlamında kullanmakta beis görmezler. Ancak kulun Allah'a aşk hissedebileceği konusunda yine sûfler arasında görüş birliği bulunmaktadır.

¹⁸ Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 138.

¹⁹ Age., s. 139.

²⁰ Age., s. 140.

²¹ Aynı yer.

²² Maide 5/54.

İman edenlerin Allah'a en ileri düzeyde muhabbet duyduğunu bildiren ayetin²³ de bu görüşü desteklediğini belirtirler.

Davud el-Kayseri, aşk insanın gözünü kör eder sözünde ifadesini bulan yaklaşım üzerinde durur. Bu söze göre aşk, insanı mantıklı davranmaktan mahrum eder. Bu yüzden aşktan uzak durulmalıdır. Yine bazı hekimlerin aşkı bir tür vesveseye dayalı psikolojik hastalık, günümüzdeki ifadesiyle obsesif bir durum olarak görmesine değinir. Aşk ile ilgili bu iki değerlendirmenin olumsuz yöndeki sonuçlarına bazı insanlarda rastlansa da Davud el-Kayseri'ye göre bu kötü sonuçlar, ayıplar içinde olan kevnî aşklarda söz konusudur. Aşk ile ilgili bu tür yaklaşımların bazı insanlarda uygun bir hükmü olsa da bu, Davud el-Kayseri'ye göre ehl-i zevkin yani âriflerin bahsettiği gerçek sevgiyi kapsamaz. Diğer bir ifadeyle bu tür insanlarda aşk, o kişinin gizli bir hastalığını ifşa eder. Ona sebep olmaz. Dolayısıyla bahsedilen olumsuzluk, aşk ile ilgili değil, o kişinin kendi seviyesi ve durumu ile ilgilidir.

Ehl-i zevkin bahsettiği hakiki muhabbet ise Davud el-Kayseri'ye göre imanın, dinin ve vahyin kaynağıdır. Zira muhabbet, Davud el-Kayseri'ye göre sermedî bir sıfat, ezeli bir inâyettir. Bu ezeli inâyet olmasaydı ne kitap ne de iman bilinirdi. Davud el-Kayseri, Hallac-ı Mansur'un (ö. 309/922) bu mealdeki bir sözünü de konuyu desteklemek üzere aktarır. Yine Amr b. Osman el-Mekki'nin (ö. 297/910), muhabbetin Allah'ın bir sırrı olduğu, onu yakine erişen ihlaslı kulların kalbine koyduğu şeklindeki sözünü aktarır.

Davud el-Kayseri'ye göre sûfi büyüklerinden aktarılan bu sözler, ilahi muhabbetin bilinemezliğine işaret eder. Davud el-Kayseri, bu konudaki kendi kanaatini de zayıf ve fakir kulun zihnine bu konuyla ilgili şöyle bir düşünce geldi diyerek aktarır. Zati muhabbet her ne kadar hakikati itibariyle ihâta ve idrâk edilemeyen bir mana olsa da muhabbetin ilgi kurduğu şeylere nispetle farklılaşır. Buna göre ilahi muhabbet bir şeyi, başka bir şey üzerine üstün kılan ve onu kendi kemaline götüren bir ilgi ve

²³ Bakara 2/165.

taallukun o Şeye y6nelmesidir.²⁴ Buna g6re ister isim ve sıfat kabilinden, ister mevcudatın bir hakikati (*ayn*) olsun muhabbet, tasavvur edilen Őeyleri kapsar. Diğer bir ifadeyle muhabbet, mevcudatın *a'yânının* t6m6ne sirayet etmiştir. Muhabbetin ilgili olduğu Őeyler cismani ve maddi Őeyler olsa bile muhabbetin kendisi ruhani bir manadan ibarettir. Tecr6beye dayalı vicdani bir durumdur. Seven, sevgilisinde kendi kemalini doğurmaya ve kendi cemalini m6şahede etmeye bir 6ekim hisseder.²⁵ Dolayısıyla cezbe ve 6ekim, muhabbetin lazım-ı gayr-i mufarıkıdır. Bu noktada Davud el-Kayseri muhabbet ile ilgili k6lli bir kaide oluşturacak bir husustan bahseder: Her Şeyin bir kemali vardır ve o kemal o Şeyin sevgilisi (mahbubu)dur.²⁶ Muhabbet ile ilgili bu k6lli kaide muhabbetteki 6ekim ve cezbenin nedenini de belirtir.

İbn6'l-Arabî “seven aslında kendini sevmektedir” derken yukarıdaki manayı kast etmektedir.²⁷ Yine Mevlâna'nın y6z6n6 kendine 6evir, sana meftun olan senden başkası değildir, s6z6 bunu ifade etmektedir.²⁸

Muhabbet, her Şeyin a'yanına sirayet etmiş olsa da muhabbet esnasında idrâk edilenin seviyesine bağlı olarak muhabbetin seviyesi değişir. Diğer bir ifadeyle muhabbet esnasında idrâk edilen, ne kadar latif ve y6ce olursa muhabbetin seviyesi o kadar latif ve y6ce olur. İnan, varlık i6inde gaye ve en kamil varlık olduğundan muhabbetin en 6st seviyesi insana y6nelik olur. Davud el-Kayseri'ye g6re hakiki muhabbetin en 6st seviyesi ise zâhir, batın, ilim, hal, keşif ve ř6hud bakımından mevcudatın en kamili olan insana yani Hz. Muhammed'e (sav) duyulan sevgidir. Bu sevginin kemali de kişiyi kendi yaratıcısına g6t6r6r.

²⁴ Age., s. 140.

²⁵ Age., s. 141.

²⁶ Age., s. 142.

²⁷ Muhyiddin İbn6'l-Arabî, *İlahi Aşk*, 6ev. M. Kanık, İstanbul: 2003, İnsan Yay., s. 66.

²⁸ Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî I-VI*, 6ev.: Veled İzbudak, İstanbul: 1990, MEB. yay, c. VI, b. 1983.

Vücut mertebeleri nasıl ki zat ile ayakta duruyorsa, mevcudat nasıl ki ilahi nur ile ayakta duruyorsa muhabbet de durum böyledir. En üstte yer alan muhabbet dışındaki sevgiler, ondan feyiz alan eserlerdir. Ondan yansıma ile ayakta duran nurlardır.

Muhabbetin kısımları

Varlık mertebeleri Allah'ın zatı, sıfat ve isimleri arasındaki hiyerarşiye göre çeşitli tasniflere tabi tutulur. Ekberi gelenekteki bu hiyerarşi üzerinden Davud el-Kayseri muhabbeti şu beş kısma ayırır. Her bir kısmın kendi altında birçok türü mevcuttur.

1. Zatî (Muhabbet-i zatiyye)
2. Sıfatî (Muhabbet-i sıfatiyye)
3. Esmâî (Muhabbet-i esmâiyye)
4. Ef'âlî (Muhabbet-i ef'âliyye)
5. Asârî (Muhabbet-i asâriyye)

Muhabbet-i zatiyye

Zatın kendisine duyduğu muhabbettir. İlahi sıfat, ilahi isimler ve diğer muhabbet türlerinin aslıdır. Her ne kadar âlem, muhabbet-i zatiyyenin gereği ve onun neticesi olsa da Zat Mertebesindeki her şey gibi zati muhabbet de âlemlere muhtaç değildir. Davud el-Kayseri şu ayeti bu hükmü teyiden zikreder: “Şüphesiz ki Allah, âlemlerden ganidir.”²⁹ Çünkü âlemin varlığından sonra da önce de Allah, Zatı bakımından nasılsa yine öyledir. Âlemin olmayışı Zata bir eksiklik ve ziyan getiremez. Buna binaen âlem, esmâ ve sıfatın gereğidir. Zatın gereği değildir denilmektedir.

Muhabbet-i sıfatiyye ve esmâiyye

İlahi sıfatlardan her birinin ilahi zat'tan, sıfatların mazharlarında kendi zuhuruna muhabbet edip onu istemesidir. İlahi isimlerden her birinin de kendi zuhurlarını ve

²⁹ Ankebut 29/6.

saltanatlarını, kendi meclâlarını istemesidir. Böylece muhabbeti esmaiyye ve sıfatıyyeden neşet eden talep, âlemin vücudunu gerektirir. Zati muhabbet her ne kadar bir mana olsa da muhabbet bu mertebede çoğalır ve muhabbetteki kesret meydana gelir. Bu çoğalma, muhabbetin taalluk ettiği şeyle ve o şeyin gereğine göre olur.

Ef'âlî muhabbet

Bu mertebedeki muhabbet, Kur'an'da Allah'ın iki eli diye tabir edilen³⁰ cemâl ve celâl isimlerinin mazharlarının ellerinden ortaya çıkan ilahi şuûnâtın zuhurunu talep eder. Davud el-Kayseri'ye göre "O her an bir iştedir." ayetinde³¹ ef'âlî muhabbete işaret edilmektedir.³²

Muhabbeti Asâriyye

Kâinattaki varlıklarda zuhur eden muhabbetir. On sekiz bin âlemde bu muhabbetin tesir ve zuhuru görülmektedir. Eserler anlamına gelen muhabbet-i asâriyye Allah'ın zatında içkin olan Zati muhabbetin bu eserler vasıtasıyla ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla mevcut olup da kendisine ait aşk ve muhabbeti olmayan kainatın hiçbir ferdi veya parçası yoktur. Zira her şeyin kendine özgü bir kemali vardır. Ve bu kemal de onun sevgilisidir. Varlık eserlerindeki kemalat, asaleten eser sahibine yani Zata aittir. Çünkü tüm varlık, Allah u Teâla'dan aldığı feyizle kendi kemalini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla kâinatta her bir varlığın kendi kemaline doğru gerçekleştirdiği tekâmüller ve bu sürecin taalluk ettiği muhabbet aslen Allah u Teâla'ya aittir. Tabiiyet olarak da nerede görülür ise o esere ait görünür. Davud el-Kayseri'ye göre hakikatte her güzelin (melih) güzelliğinde durum böyledir.

³⁰ "İki elimle yarattığım şeye secde etmekten seni ne alıyordu" ayetindeki (bkz. Sâd 38/75) iki elden maksadın cemal ve celal isimleri olduğunu İbnü'l-Arabî belirtir. Geniş bilgi için bkz. Küçük, Osman Nuri, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevi'de İnsan-ı Kâmil*, İstanbul:2014, İnsan Yay, s. 43-49.

³¹ Rahman 55/29.

³² Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 142.

Dolayısıyla ister varlıklar bilsin ister bilmesin kâinattaki tüm muhabbet türleri Allah ile irtibatlıdır. Bu muhabbet, cemadat gibi şeylerde gizli iken canlılarda görünür haldedir.

Davud el-Kayseri bu mealde Arapça beyitler aktarır:

“Her güzelin güzelliği O’nun cemalindedir. Ondaki ariyettir.

Bütün cihetler, senin güzelliğinin güneşinden parlamaktadır.

Her kalp sahibinin sana bir iştıyakı vardır. Ey güzelliği (hüsn) ehline lutfeden Allah’ım! Eşi benzeri bulunmayan (bedî) her mevcud, hakikatte senin güzelliğine âşıktır.”

Davud el-Kayseri’ye göre muhabbeti asâriyye çeşitli mertebeler halindedir. Bu mertebelerin en yücresi ve ulvisi mukarrebun melekleri diye isimlendirilen mücerret ruhlar arasındaki muhabbettir. Sonra semavi nefislerle tabî ve unsuri melekler arasındaki muhabbet gelir. Sonra maddeden ve cismanilikten uzak (mücerret) insani nefs-i natıklar arasındaki sevgi gelir. İnsani nefs-i natıklar arasındaki bu sevgi, onlar arasında zâhir olan ruhani ve asli münasebetlerin hükmüne göre gerçekleşir. Sonra basit ve mürekkep unsurlardan oluşan mevcutlar arasındaki muhabbet gelir. Davud el-Kayseri’nin bu değerlendirmesine binaen iki hidrojenin bir oksijenle birleşerek suyu oluşturması, bu mertebe ile ilgili muhabbete dayanmaktadır.³³

Davud el-Kayseri’ye göre Muhabbet-i asâriyye, Zata istinat eden muhabbet mertebelerinin en altta yer alanı olduğu gibi muhabbet-i asâriyyenin en alt mertebesi ise şehvet muhabbetidir. Şayet kişi, ruh, kalp ve nefsi itibariyle hicap ehlinden ise muhabbeti asâriyyenin en alt mertebesindeki şehvetlere yönelik muhabbetle yetinir ve onları sever. En alt mertebedeki şehvet muhabbetleri ile gerçek sevgiliden (Mahbub-i Hakiki’den) ve gerçek sevgiden habersiz hicap içinde kalır.

³³ Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 142.

Şayet kişi, yaratılan mazharlarda Hakk'ı ve onun cemalini müşahede edebilen ariflerden ise bu tür şehvetlere duyulan muhabbeti, Allah'ın Zâhir isminden elde edilen tecelliler cümlesinden kabul eder. Dolayısıyla her kim bütün kemalatının kaynağı durumundaki kendi zatını sever daha sonra muhabbet-i asâriyyeden, efaliyyeye, oradan muhabbet-i esmaiyye ve sıfatiyyeye yücelir ve muhabbeti zatiyyeyi sevebilecek kıvama gelirse böyle bir kimse kendindeki kemalin en yüce halidir.³⁴ Davud el-Kayseri Hz. Muhammed (sav) hakkında Necm suresinde varid olan şu ayeti Hz. Peygamber'in muhabbetteki bu en yüce haline işaret olarak yorumlar: "Gözü kaymadı ve şaşmadı"³⁵ Bu ifade Hz. Peygamber'in (sav) diğer muhabbet düzeylerini aşmış muhabbeti zatiyye seviyesinde olduğunu işaret etmektedir.³⁶

Davud el-Kayseri'nin muhabbet, varlık mertebeleri ve kemal arasında kurduğu bu irtibata binaen şunu söyleyebiliriz. Muhabbet bakımından daha üstün ve kudretli olan daha kamildir ve yüceliktir. Zira ruhu, kalbi ve nefsindeki letafet itibariyle varlığın daha üst mertebesine yücelmiştir.

³⁴ Age., s. 143.

³⁵ Necm 53/17.

³⁶ Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, s. 143.

KAYNAKÇA

Afifi, Ebu'l-A'la, *İslâm'da Manevi Devrim Tasavvuf*, İstanbul: 1996, Risâle yay.

Çift, Salih, *Hakîm Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul: 2008, İnsan Yay.

Davud el-Kayseri, *er-Resâil*, Kayseri: 1997, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay., s. 137-145.

Kara, Mustafa, *DÎA*, “Ebü'l-Hüseyn en-Nuri”, X, 328-330.

Küçük, Osman Nuri, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, İstanbul:2014, İnsan Yay.

Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî I-VI*, çev.: Veled İzbudak, İstanbul: 1990, MEB. yay, c. VI, b. 1983.

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Ali, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye I-IV*, Beyrut: 1997, Dar u İhyai't-Turasi'l-Arabîyye.

-----, *İlahi Aşk*, çev. M. Kanık, İstanbul: 2003, İnsan Yay., s. 66.

Ögke, Ahmet, “Tasavvufta Kenz-i Mahfi Düşüncesi...” *Tasavvuf*, sayı: 12, Ankara 2004, s. 9-24.

Tahrallı, Mustafa, “Ayn ve Ayniyet”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi IV*, İstanbul: İFAV Yay., 2002, s. 9-26;

-----, “Vahdet-i vücûd ve gölge varlık”, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*, İstanbul: İFAV Yay., 2000.

Üstüner, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara: 2007, Birleşik Yay.